

بررسی و ارزیابی اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح های مرتعداری (مورد مطالعه: استان خراسان جنوبی)

محمود فال سلیمان^۱، نرگس خسروی^۲

۱- دانشیار گروه جغرافیا دانشگاه بیرجند

mfall@birjand.ac.ir

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا دانشگاه بیرجند

narges.khosravi@birjand.ac.ir

چکیده

طرح های مرتع داری بخش قابل توجهی از بودجه بخش منابع طبیعی را در سطح کلان کشوری به خود اختصاص می دهند و ارزیابی صحیح آنها سبب صرفه جویی در هزینه ها و افزایش بازدهی طرح ها خواهد شد. بالا بودن سطح کارایی طرح ها بدین معنی است که پروژه های قابل اجرا در این بخش دارای منافع اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی بالا و قابل رقابت با سایر بخش های موجود در جامعه بوده و امتیازهایی که دولت در اختیار این بخش قرار می دهد سبب تشویق به مشارکت در سرمایه گذاری شود. لذا لزوم ارزیابی این طرح ها کاملا واضح و بارز است. از این رو در تحقیق حاضر تلاش شده است به منظور ارتقا سطح موفقیت و نتایج مکانی - فضایی مثبت طرح های مرتع داری استان خراسان جنوبی، به بررسی و ارزیابی اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح های مرتعداری پرداخته شود. این تحقیق به لحاظ هدف کاربردی و از حیث ماهیت و روش توصیفی - تحلیلی می باشد که در راستا پیشبرد اهداف تحقیق از تکنیک ها مرسوم در دو روش اسنادی و میدانی استفاده شده است. جامعه تحقیق مشتمل بر بهره برداران مرتعی واقع در محدوده ی آن دسته از طرح های آبخیزداری استان خراسان جنوبی بوده که سنواتی از اجرا و اتمام آن گذشته است. از این رو تعداد ۱۳ طرح مرتع داری در محدوده استان با حجم بهره برداران نمونه به تعداد ۳۲۷ نفر با شیوه نمونه گیری تصادفی طبقه بندی شده و روش تخصیص متناسب برگزیده و مورد پرسشگری واقع شده اند. نتایج به دست آمده حاکی است اجرای طرح های مرتع داری در استان خراسان جنوبی اثر چندانی بر بهبود وضعیت اقتصادی بهره برداران نداشته است و از حیث اجتماعی نیز منجر به کاهش شاخص بهبود وضعیت اجتماعی بهره برداران شده است.

کلمات کلیدی: بهره بردار مرتعی، اثرات اقتصادی، اثرات اجتماعی، ارزیابی، استان خراسان جنوبی

مقدمه

مراعات از بزرگترین و مهمترین نعمتهای الهی هستند که خداوند متعال به ما ارزانی داشته است به طوریکه اگر به طریق درست و اصولی از آنها استفاده شود می تواند در بالا بردن درآمد و اقتصاد کشور و استان نقش مهمی داشته باشد. اهمیت مراعات از دو جنبه اصلی مورد توجه می باشد: ابعاد زیست محیطی و اقتصادی. اهمیت اقتصادی مرتع به نوع و ارزش

فرآورده‌هایی ارتباط دارد که از مرتع به دست می‌آیند. فرآورده‌های مرتع شامل علوفه مرتعی و فرآورده‌های غیرعلوفه‌ای یا تولیدات فرعی مرتع است. از سوی دیگر مرتع دارای نقش عمده‌ای در حفاظت از آب و خاک، تامین پروتئین مورد نیاز جامعه، تولید گیاهان دارویی و صنعتی، ایجاد تفرجگاه‌های طبیعی، رسوب گرد و غبار، تولید اکسیژن و تلطیف هوا و حفظ حیات وحش دارد. هم چنین کشاورزی ما نیز وابسته به عرصه‌های مرتعی است و عرصه‌های منابع طبیعی به عنوان بستری برای توسعه هر کشور محسوب می‌گردد که در صورت تخریب، نابودی حیات را به دنبال خواهد داشت. به طور کلی می‌توان گفت که تنها ۲۵٪ ارزش اقتصادی مراتع به تولید علوفه اختصاص دارد و ۷۵٪ مابقی ارزشهای زیست محیطی می‌باشد.

علیرغم جایگاه و اهمیت بالای مراتع، متأسفانه روند تخریب آن در طی دهه‌های اخیر سرعت بیشتری به خود گرفته است. در این میان عوامل متعددی از جمله افزایش جمعیت، تعدد جمعیت بهره‌بردار مرتعی، چرای دام مازاد بر ظرفیت مرتع و عدم تعادل بین تولید علوفه کشور و دام موجود و فشار مضاعف بر مراتع، وقوع چرای زود رس و بیش از حد از مراتع، بوته کنی جهت تامین سوخت، تبدیل مراتع به دیم‌زارهای کم بازده، مشاعی بودن عرصه مرتع مورد بهره برداری و در نتیجه غیر اقتصادی بودن واحد‌های بهره برداری و نهایتاً فقر مالی و عدم توان سرمایه گذاری بهره برداران مطرح می‌باشد. کشور ما نیز از این قاعده مستثنا نبوده و سالانه شاهد روند رو به تخریب عرصه‌های منابع طبیعی بالاخص مراتع هستیم. قرار گرفتن ایران بر روی کمربند خشک و نیمه خشک جهان منجر به این مساله می‌شود که عواقب این امر در کشور ما واضح تر، شدیدتر و وخیم تر نیز گردد. از سوی دیگر وقوع خشکسالیهای مکرر و ممتد نیز بر وخامت بیشتر مساله دامن می‌زند. بدلیل وابستگی معیشتی و اقتصادی بخش عمده ای از جمعیت کشور به عرصه‌های منابع طبیعی که همانا کشاورزان و دامداران هستند، می‌توان پیش بینی نمود که در مجموع وضعیت زندگی و توان اقتصادی این قشر از افراد با مشکلات عدیده ای روبرو گردد و توانمندی آنان در برخورداری از رفاه اجتماعی و اقتصادی را تنزل دهد.

از یک سو، گسترش شهرها و فراهم بودن امکانات مختلف زندگی در این مناطق منجر به ایجاد جذابیت‌های بیشتر برای روستاییان محروم از حداقل سطح رفاه زندگی منجر به افزایش نرخ مهاجرت آنان به شهرها گشته و در نتیجه مناطق روستایی و دور از شهر خالی از سکنه شده اند. از سوی دیگر افزایش جمعیت و بالارفتن سطح نیازهای غذایی، توجه ساکنین مناطق مختلف را به عرصه‌های منابع طبیعی جهت تامین نیازهای خود و جامعه بیشتر معطوف داشته است. بدین منظور در راستای تعدیل و برقراری موزانه بین نیازهای جامعه و توان تولیدی عرصه‌های منابع طبیعی لزوم ساماندهی و مدیریت اصولی بهره برداری از عرصه‌های مزبور اهمیت ویژه ای پیدا کرده است. بدلیل بهره برداری‌های نامطلوب از منابع طبیعی و تخریب فزاینده ای که بر آن حادث گردیده، همواره یکی از دغدغه‌های عمده برنامه ریزان بخش منابع طبیعی و کشاورزی جلوگیری از انهدام این عرصه‌ها بوده است. یکی از راهبردهای مهم در این خصوص تهیه طرح‌های مرتع داری در سامانه‌های ممیزی شده می‌باشد.

طرح مرتع داری، برنامه ای است که ضمن توجه به سه عنصر اصلی اکوسیستم مرتعی شامل گیاه، دام و انسان، کلیه مداخلات لازم در رابطه با حفظ، احیاء، توسعه و بهره برداری صحیح به منظور داشتن تولیدات مستمر مرتعی برحسب زمان، مکان، نوع و میزان برداشت در آن مشخص شده باشد. افزون بر آن، طرح‌های مرتع داری بخش قابل توجهی از بودجه بخش منابع طبیعی را در سطح کلان کشوری به خود اختصاص می‌دهند و ارزیابی صحیح آنها سبب صرفه جویی در هزینه‌ها و افزایش بازدهی طرح‌ها خواهد شد. بالا بودن سطح کارایی طرح‌ها بدین معنی است که پروژه‌های قابل اجرا در این بخش دارای منافع اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی بالا و قابل رقابت با سایر بخش‌های موجود در جامعه

بوده و امتیازهایی که دولت در اختیار این بخش قرار می دهد سبب تشویق به مشارکت در سرمایه گذاری شود. لذا لزوم ارزیابی این طرح ها کاملا واضح و بارز است.

ارزیابی، ابزاری مدیریتی محسوب می شوند که در جهان امروز برای تعیین میزان کارایی طرح های توسعه - یعنی درجه‌ی پایبندی آنها به اهداف پیش بینی شده و نیز میزان حصول نتایج مورد انتظار - به کار می روند. در حقیقت، یکی از مهمترین دریافت‌هایی که ضرورت نگاهی نو به سامانه‌ی پایش و ارزشیابی طرح های توسعه را به اثبات رسانده، توجه به این واقعیت است که هزینه کردن منابع مالی و دستیابی به نتایج پیش بینی شده در کتابچه طرح های موجود کفایت نکرده و در اغلب موارد به مفهوم برآورده شدن انتظارات حاصل از اجرای طرح ها نیست. به سخنی دیگر، آنچه که بیش از پیش در نزد برنامه‌ریزان و طراحان اهمیت دارد، دریافت این آگاهی است که با اجرای هر طرحی تا چه اندازه شاخص‌های توسعه منطقه رشد داشته یا خواهد داشت و این مهم، با تعیین و معرفی مطلوب‌ترین معیارها و شاخص‌های نشان‌دهنده‌ی پایداری سرزمین در زیست‌بوم‌های جنگلی، مرتعی، بیابانی و سایر محیط‌های طبیعی دست‌یافتنی می‌نماید.

با توجه به اینکه استان خراسان جنوبی در کشور یکی از مناطقی است تعداد بهره‌برداران مراتع آن قابل ملاحظه می‌باشد و از طرفی نیز به لحاظ موقعیت جغرافیایی، همواره آوردگاه رخداده‌ها و مخاطرات سخت طبیعی نظیر خشکسالی‌های طولانی مدت بوده است، مراتع از اهمیت بی‌بدیلی برخوردار هستند چرا که با حیات جامعه انسانی (روستایی و عشایری به طور مستقیم و جامعه شهری به طور غیرمستقیم) در ارتباط می‌باشد. از این رو لزوم انجام طرح های مرتع داری و تلاش برای ثمربخش نمودن هر چه بیشتر این طرح ها بخصوص از دیدگاه جامعه محلی یا همان بهره‌برداران مستقیم که به نوعی جامعه هدف طرح ها نیز می‌باشند، ضرورت انجام این مطالعه تبیین می‌سازد.

در این پژوهش سعی بر آن است تا تاثیر اجرای طرح های مرتع داری بر بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی بهره برداران بررسی شود. در بررسی نظرات بهره برداران مرتعی شاخص هایی از جمله فاکتورهای مربوط به عوامل اقتصادی و اجتماعی موثر بر معیشت جوامع روستایی مد نظر قرار گرفته است.

مواد و روش ها

این تحقیق به لحاظ هدف کاربردی و از حیث ماهیت و روش، توصیفی - تحلیلی می‌باشد. داده‌های مورد نیاز به کمک مطالعات اسنادی و پیمایش میدانی گردآوری شده است که در روش میدانی از تکنیک‌هایی چون مشاهده، مصاحبه و تهیه پرسشنامه ها اقدام شده است. پس از جمع آوری آمار و اطلاعات طرح های مرتع داری مصوب کمیته فنی استان خراسان جنوبی در سطح شهرستانها، استخراج شده از پرسشنامه ها و طبقه بندی آنها، کلیه داده ها جهت انجام محاسبات آماری به رایانه وارد و در نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. به منظور تحلیل داده‌ها از آزمون های آماری استفاده شده است

تا کنون ۱۲۴ فقره طرح مرتع داری با مساحتی حدود ۱۲۶۰۰۰۰ هکتار در سطح ۱۰ شهرستان استان تهیه گردیده که از این تعداد ۱۱۷ فقره تصویب و ۷۶ فقره در دست اجرا می باشند. لیکن به منظور بررسی تحقق اهداف طرح های مرتع داری که همانا تقویت توان تولید مراتع، بهبود وضعیت مراتع اعم از وضعیت پوشش گیاهی و خاک می باشد، مبادرت به بررسی آن گروه از طرح های مرتع داری گردیده که دوره اجرایی آنها به اتمام رسیده و در واقع نتایج و اهداف پیش بینی شده در آن مناطق پدیدار شده است در کل استان تعداد ۳۸ طرح مرتع داری خاتمه یافته وجود دارد که سنواتی از دوره اجرای آن ها گذشته و اثرات اجرای آن پدیدار گشته است. به منظور انجام تحقیق، آن دسته از طرح های مرتع داری

مدنظر قرار گرفته است که حداقل ۵ سال از تاریخ اتمام طرح گذشته و بهره‌برداران دارای پروانه دام مجاز بیشتر از ۵۰ راس بوده‌اند. بر این اساس جامعه آماری تحقیق مشتمل بر سکونتگاه‌های پیرامونی ۲۱ طرح مرتع داری بوده است که در مجموع ۱۳ طرح مرتع داری با ۴۵ روستا و ۲۳۷۳ خانوار بهره‌بردار انتخاب شده است و تعداد خانوارهای نمونه تحقیق، بر اساس داده‌های موجود با شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده و روش تخصیص متناسب برابر ۳۲۷ نفر می‌باشد. معرفی منطقه مورد مطالعه

منطقه جنوب خراسان بزرگ، یکی از توسعه نیافته‌ترین مناطق کشور است. دلیل این توسعه نیافتگی را می‌بایست در محدودیت‌های طبیعی، انزوای جغرافیایی و دوری از مراکز تصمیم‌گیری (مرکز استان و کشور) برای سالیان متمادی جستجو نمود. این انزوای جغرافیایی و محرومیت‌های طبیعی سبب ایجاد ضعف در زیرساخت‌های مهم اقتصادی گردیده بود که قریب ۴۰ سال، مباحث بسیاری در خصوص اعطای استقلال بیشتر سیاسی به این منطقه در قالب تقسیم استان و ایجاد استانی جدید با اختیارات و قابلیت‌های توسعه مضاعف را مطرح می‌گرداند. ۹۶/۵ درصد از مساحت استان یعنی معادل ۱۴۵۷۳۰۸۷ هکتار را عرصه‌های منابع طبیعی شامل موارد زیر تشکیل می‌دهد:

عرصه مراتع	۸۴۸۵۰۷۴ هکتار
مراتع متراکم	۶۲۷۸ هکتار
مراتع نیمه متراکم	۹۳۹۶۶۶ هکتار
مراتع کم تراکم با اقلیم بیابانی	۷۵۳۹۱۱۳۰ هکتار
عرصه جنگل‌ها:	۶۲۷۷۲۲ هکتار
جنگل‌های تنک	۶۲۴۶۰۹ هکتار
جنگل‌های نیمه انبوه	۳۱۱۳ هکتار
عرصه پدیده‌های بیابانی	۵۴۳۳۸۹۰ هکتار
بیشه زارها و جنگلهای دست کاشت	۹۲۴۳۶۹ هکتار
پدیده‌های بیابانی	۴۵۲۵۷۸۵ هکتار

نتایج و بحث

وضعیت اقتصادی بهره‌برداران

توزیع فراوانی نظر بهره‌برداران در مورد تغییرات مربوط به وضعیت اقتصادی شان نسبت به قبل از اجرای کلیه طرح‌های مرتع داری در جدول ۱- بیان شده است

جدول ۱- توزیع فراوانی نظر بهره برداران در مورد تغییرات مربوط به وضعیت اقتصادیشان نسبت به قبل

انحراف معیار	میانگین	افزایش یافته	تغییر نداشته	کاهش یافته	شاخص
۰/۸۳	۲/۲۷	۱۷۰	۷۶	۸۱	فراوانی میزان تلفات دام در اثر امراض و بیماری ها
		۵۲	۲۳/۲	۲۴/۸	درصد
۰/۹۵	۱/۷۱	۱۱۵	۵	۲۰۷	فراوانی تاثیر وقوع خشکسالی بر درآمد
		۳۵/۲	۱/۵	۶۳/۳	درصد
۰/۷۰	۲/۱۵	۱۰۹	۱۵۹	۵۹	فراوانی میزان ساعت کار اعضا خانوار در کار دامداری
		۳۳/۳	۴۸/۶	۱۸	درصد
۰/۶۶	۲/۴۰	۱۶۵	۱۲۹	۳۳	فراوانی میزان استفاده از ابزارهایی برای تبدیل فرآورده های لبنی مانند چرخ کره گیر، چرخ شیر و....
		۵۰/۵	۳۹/۴	۱۰/۱	درصد
۰/۷۳	۱/۶۰	۴۸	۹۹	۱۷۸	فراوانی میزان فروش دام های زنده
		۱۴/۸	۳۰/۵	۵۴/۸	درصد
۰/۶۹	۱/۵۸	۴۰	۱۱۰	۱۷۷	فراوانی فروش فرآورده های دامی مثل شیر ، کره و روغن
		۱۲/۲	۳۳/۶	۵۴/۱	درصد
۰/۶۷	۱/۴۷	۳۴	۸۷	۲۰۶	فراوانی تعداد دام های داشتی
		۱۰/۴	۲۶/۶	۶۳	درصد
۰/۷۸	۱/۷۵	۶۹	۱۰۹	۱۴۹	فراوانی میزان استفاده از خدمات ووام های دولتی برای دامداری
		۲۱/۱	۳۳/۳	۴۵/۶	درصد
۰/۶۶	۱/۵۴	۳۲	۱۱۴	۱۸۱	فراوانی درآمد حاصل از فروش دام های
		۹/۸	۳۴/۹	۵۵/۴	درصد
۰/۵۳	۱/۷۱	۱۴	۲۰۵	۱۰۸	فراوانی درآمد حاصل از فروش گیاهان دارویی و صنعتی
		۴/۳	۶۲/۷	۳۳	درصد
۰/۷۳	۱/۶۵	۵۰	۱۱۴	۱۶۳	فراوانی درآمد حاصل از فروش فرآورده های دامی
		۱۵/۳	۳۴/۹	۴۹/۸	درصد
۰/۸۷	۲/۴۱	۲۲۲	۱۹	۸۶	فراوانی وزن لاشه دام ها
		۶۷/۹	۵/۸	۲۶/۳	درصد
۰/۶۰	۲/۷۴	۲۷۲	۲۷	۲۸	فراوانی میزان استفاده از علوفه دستی در زمان آبستن دام
		۸۳/۲	۸/۳	۸/۶	درصد
۰/۸۰	۱/۷۳	۷۵	۹۰	۱۶۲	فراوانی درصد زایش دام های داشتی
		۲۲/۹	۲۷/۵	۴۹/۵	درصد
۰/۳۳	۲/۹۳	۳۱۴	۵	۸	فراوانی هزینه لازم برای خرید علوفه
		۹۶	۱/۵	۲/۴	درصد

جدول ۲- نتایج آزمون t یک نمونه ای را در بررسی نظرات بهره برداران در مورد بهبود وضعیت اقتصادی نشان می دهد در این آزمون فرض های H_0 و H_1 به صورت زیر می باشد:

$$H_0 : \mu = 2$$

$$H_1 : \mu \neq 2$$

بر اساس میزان p.value به دست آمده مربوط به وضعیت اقتصادی بهره برداران که در سطر اول جدول ۲- بیان شده است فرض H_0 پذیرفته می شود بنابر این نتیجه می گیریم که از نظر بهره برداران وضعیت اقتصادی نشان نسبت به قبل از اجرای طرح مرتعداری تغییری نداشته است

جدول ۲- نتایج آزمون t یک نمونه ای مربوط به تاثیر اجرای طرح مرتع داری بر بهبود وضعیت اقتصادی

بهره برداران استان

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	درجه آزادی	مقدار آماره آزمون	P-value	معناداری P-value (value<0.05)
وضعیت اقتصادی	۱/۹۷	۰/۲۷	۳۲۶	-۱/۳۶	۰/۱۷۴	معنادار نیست
میزان تلفات دام در اثر امراض و بیماری ها	۲/۲۷	۰/۸۳	۳۲۶	۵/۹۰	۰/۰۰۰	معنادار است
تاثیر وقوع خشکسالی بر درآمد	۱/۷۱	۰/۹۵	۳۲۶	-۵/۳۳	۰/۰۰۰	معنادار است
میزان ساعت کار اعضا خانوار در کار دامداری	۲/۱۵	۰/۷۰	۳۲۶	۳/۹۴	۰/۰۰۰	معنادار است
میزان استفاده شما از ابزارهایی برای تبدیل فرآورده های لبنی	۲/۴۰	۰/۶۶	۳۲۶	۱۰/۹۵	۰/۰۰۰	معنادار است
میزان فروش دام های زنده	۱/۶۰	۰/۷۳	۳۲۶	-۹/۸۴	۰/۰۰۰	معنادار است
فروش فرآورده های دامی مثل شیر ، کره و روغن	۱/۵۸	۰/۶۹	۳۲۶	-۱۰/۸۲	۰/۰۰۰	معنادار است
تعداد دام های داشتی	۱/۴۷	۰/۶۷	۳۲۶	-۱۴/۰۴	۰/۰۰۰	معنادار است
میزان استفاده از خدمات ووام های دولتی برای دامداری	۱/۷۵	۰/۷۸	۳۲۶	-۵/۶۷	۰/۰۰۰	معنادار است
درآمد حاصل از فروش دام های	۱/۵۴	۰/۶۶	۳۲۶	-۱۲/۳۵	۰/۰۰۰	معنادار است
درآمد حاصل از فروش گیاهان دارویی و صنعتی	۱/۷۱	۰/۵۳	۳۲۶	-۹/۶۳	۰/۰۰۰	معنادار است
درآمد حاصل از فروش فرآورده های دامی	۱/۶۵	۰/۷۳	۳۲۶	-۸/۵۵	۰/۰۰۰	معنادار است
وزن لاشه دام ها	۲/۴۱	۰/۸۷	۳۲۶	۸/۵۶	۰/۰۰۰	معنادار است
در زمان آستن دام، میزان استفاده از علوفه دستی	۲/۷۴	۰/۶۰	۳۲۶	۲۲/۴۳	۰/۰۰۰	معنادار است
درصد زایش دام های داشتی	۱/۷۳	۰/۸۰	۳۲۶	-۵/۹۴	۰/۰۰۰	معنادار است
هزینه لازم برای خرید علوفه	۲/۹۳	۰/۳۳	۳۲۶	۵۱/۱۷	۰/۰۰۰	معنادار است

در ادامه نیز همه سوالاتی که برای سنجش وضعیت اقتصادی بهره برداران مطرح شده اند نیز مورد آزمون قرار گرفته اند که براساس نتایج به دست آمده در جدول به لحاظ اقتصادی اجرای طرح‌های مرتع داری در استان خراسان جنوبی باعث کاهش تاثیر وقوع خشکسالی بر درآمد بهره برداران، میزان فروش دام های زنده، فروش فرآورده های دامی مثل شیر، کره و روغن، تعدد دام های داشتی، میزان استفاده از خدمات ووام های دولتی برای دامداری، درآمد حاصل از فروش دام ها، درآمد حاصل از فروش گیاهان دارویی و صنعتی، درآمد حاصل از فروش فرآورده های دامی و افزایش درصد زایش دام های داشتی گردیده است. هم چنین اجرای این طرح‌ها باعث افزایش میزان ساعت کار اعضا خانوار در کار دامداری، میزان استفاده بهره برداران از ابزارهایی برای تبدیل فرآورده های لبنی (مانند چرخ کره گیر و چرخ شیر)، افزایش وزن لاشه دام ها، در زمان آبستنی دام افزایش استفاده از علوفه دستی و هزینه برای خرید علوفه و میزان تلفات دام در اثر امراض و بیماری‌ها شده است.

- وضعیت اجتماعی بهره‌برداران

توزیع فراوانی نظر بهره برداران در مورد تغییرات مربوط به وضعیت اجتماعی شان نسبت به قبل از اجرای کلیه طرح های مرتع داری در جدول ۳- بیان شده است

جدول ۳- توزیع فراوانی نظر بهره برداران در مورد تغییرات مربوط به وضعیت اجتماعیشان نسبت به قبل

شاخص	کاهش یافته	تغییر نداشته	افزایش یافته	میانگین	انحراف معیار
میزان تمایل جوانان خانواده برای ماندن در روستا	۱۵۷	۸۰	۹۰	۱/۷۹	۰/۸۴
	۴۸	۲۴/۵	۲۷/۵		
رضایت از شغل دامداری	۱۳۱	۸۵	۱۱۱	۱/۹۳	۰/۸۵
	۴۰/۱	۲۶	۳۳/۹		
روحیه همکاری و مشارکت جمعی مردم	۶۳	۱۳۷	۱۲۷	۲/۱۹	۰/۷۳
	۱۹/۳	۴۱/۹	۳۸/۸		
مهاجرت اعضای خانواده جهت کارگری به شهر ها	۱۶	۸۵	۲۲۶	۲/۶۴	۰/۵۷
	۴/۹	۲۶	۶۹/۱		

جدول ۴- نتایج آزمون t یک نمونه ای را در بررسی نظرات بهره برداران در مورد بهبود وضعیت اجتماعی شان نشان می دهد در این آزمون فرض های H_0 و H_1 به صورت زیر می باشد:

$$H_0 : \mu = 2$$

$$H_1 : \mu \neq 2$$

بر اساس میزان p.value به دست آمده مربوط به بهبود وضعیت اجتماعی بهره برداران که در سطر اول جدول ۴- بیان شده است فرض H_0 رد می شود و با توجه به مقدار میانگین به دست آمده که برابر ۱/۸۲ می باشد و این وضعیت اجتماعی شان نسبت به قبل از اجرای طرح نیز بدتر شده است.

در ادامه نیز همه سوالاتی که برای سنجش وضعیت اجتماعی بهره برداران مطرح شده اند نیز مورد آزمون قرار مقدار کمتر از ۲ است نتیجه می‌گیریم که از نظر بهره برداران وضعیت اجتماعی شان بهبود نیافته است و حتی گرفته اند که براساس نتایج به دست آمده از حیث اجتماعی اجرای طرح مرتع داری بر رضایت بهره برداران از شغل دامداری تاثیر نداشته است. از طرفی نیز اجرای این طرح‌ها باعث تغییردرانگیزه جوانان برای ماندن در روستای محل سکونت شان نشده است. هم چنین اجرای طرح مرتع داری باعث افزایش مهاجرت اعضای خانواده جهت کارگری به شهرها گردیده است اما افزایش روحیه همکاری و مشارکت جمعی مردم تاثیر مثبت داشته است.

جدول ۴- نتایج آزمون t یک نمونه ای مربوط به تاثیر اجرای طرح مرتع داری بر بهبود وضعیت اجتماعی

بهره برداران استان

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد	درجه آزادی	مقدار آماره آزمون	P-value	معناداری (P-value < 0.05)
وضعیت اجتماعی	۱/۸۲	۰/۴۸	۳۲۶	-۶/۵۹	۰/۰۰۰	معنادار است
میزان تمایل جوانان خانواده شما برای ماندن در روستا	۱/۷۹	۰/۸۴	۳۲۶	-۴/۳۸	۰/۰۰۰	معنادار است
رضایت از شغل دامداری	۱/۹۳	۰/۸۵	۳۲۶	-۱/۲۸	۰/۱۹۹	معنادار نیست
روحیه همکاری و مشارکت جمعی مردم	۲/۱۹	۰/۷۳	۳۲۶	۴/۷۹	۰/۰۰۰	معنادار است
مهاجرت اعضای خانواده جهت کارگری به شهرها	۲/۶۴	۰/۵۷	۳۲۶	۲۰/۲۵	۰/۰۰۰	معنادار است

نتیجه‌گیری

به لحاظ اقتصادی اجرای طرح‌ها سبب کاهش تاثیر وقوع خشکسالی بر درآمد بهره برداران، کاهش میزان فروش دام‌های زنده و فروش فرآورده‌های دامی، میزان استفاده از خدمات و وام‌های دولتی برای دامداری، درآمد حاصل از فروش دام‌ها، درآمد حاصل از فروش گیاهان دارویی و صنعتی، افزایش درصد زایش دام‌های داشتی گردیده است.

هم چنین باعث افزایش میزان ساعت کار اعضا خانوار در کار دامداری، میزان استفاده بهره برداران از ابزارهای تبدیل فرآورده‌های لبنی، افزایش وزن لاشه دام‌ها در زمان آبستن دام، افزایش استفاده از علوفه دستی شده است. به طور کلی نتایج حاکی است اجرای طرح‌ها در استان خراسان جنوبی اثر معناداری بر بهبود وضعیت اقتصادی بهره‌برداران نداشته است.

از حیث اجتماعی اجرای طرح‌ها بر رضایت بهره برداران از شغل دامداری تاثیر نداشته و از طرفی باعث کاهش میزان تمایل جوانان برای ماندن در روستای محل و افزایش مهاجرت اعضای خانواده جهت کارگری به شهرها سکونت شده است. از طرفی اجرای طرح‌ها منجر به افزایش روحیه همکاری و مشارکت جمعی مردم گردیده است. در مجموع استان، یافته‌ها نشان می‌دهد که اجرای طرح‌های مرتع داری اثر معناداری بر کاهش شاخص بهبود وضعیت اجتماعی بهره برداران داشته است.

این مطلب لازم به یادآوری می باشد که نتایج حاصل متاثر از خشکسالی های پی در پی در استان خراسان جنوبی نیز می باشد به طوری که با تمام تلاش هایی که در جهت تحقق اهداف اجتماعی و اقتصادی طرح های مرتع داری شده است اما باز هم نتیجه مطلوبی حاصل نشده است.

منابع

- اسراری، پیمان (1379) ، ارزیابی اقتصادی سرمایه گذاریهای انجام شده در مراتع، مطالعه موردی استان کردستان، شهرستان سنندج، پایان نامه کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس اسکندری، نگهدار، عسکر عزیز، فاطمه مهدوی، سیاست های مرتع داری در ایران، سازمان جنگل ها، مراتع و آبخیزداری کشور، ۱۳۸۷.
- احمدی، ا.، 1382 تاثیر شیوه های مدیریت اعمال شده بر حفظ یا تخریب مراتع منطقه شوریک و حاجو استان آذربایجان غربی. مجله مرتع و بیابان. جلد 10 شماره 4 ص
- توکلی، حسین، مجید ثنائی طریقه، سید جلال بدیعیان، غلامرضا حسینی بمرو، محمد حسن امینی، حمزه بدیعی، مجتبی محرابی، حسین پژمان، تحلیلی بر هزینه و فایده دام در شیوه دامداری وابسته به مرتع و چگونگی تقویت بنیه اقتصادی مرتعداران، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی خراسان رضوی، برگرفته از سایت <http://confbank.um.ac.ir>
- توکلی، محسن. یحیی محمدی و عبدالسلام پیری، تاثیر اجرای طرح های مرتع داری در جلوگیری از فرسایش خاک در استان ایلام، ۱۳۸۴. سومین همایش ملی فرسایش و رسوب.
- ازکیا، مصطفی، ۱۳۷۴، طرح های مرتع داری و بررسی جنبه های اجتماعی آن، فصلنامه جنگل و مرتع، شماره ۲۹
- سید اخلاقی، سید جعفر، بررسی و ارزیابی میزان مشارکت مردم در فرایند برنامه ریزی و اجرای پروژه های منابع طبیعی مطالعه موردی استان اردبیل، ۱۳۸۵، برگرفته از سایت: www.civilica.com
- کریمیان، علی اکبر، حسین بارانی، محمدرضا محبوبی، فرهاد یغمایی، بررسی علل و عوامل موفقیت یا عدم موفقیت بکارگیری سیستم های چرای در طرح های مرتع داری (مطالعه موردی استان سمنان) ، مجله علمی پژوهشی مرتع، ۱۳۸۸.
- مرادیان، محمد. 1376. مطالعات مرتع. گزارش نهایی طرح تحقیقاتی. مرکز تحقیقات منابع طبیعی و امور دام فارس.
- آذر نیوند، ح، علیرضا، گ، جعفری، ح. قرنچیک، ا 1383.، بررسی تاثیر اجرای طرح های مرتع داری بر تولید، وضعیت و گرایش (مراتع) مطالعه موردی، مراتع استان گلستان- شمال گنبد کاووس. (مجموعه مقاله های سومین همایش ملی مرتع و مرتع داری ایران. انتشارات موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع کشور. ص
- اسکندری، نگهدار، ۱۳۸۶، سایت توسعه پایدار و جغرافیا، دیدگاه ها و کاربردهای جغرافیا در زمینه توسعه پایدار و محیط زیست.
- شمس الدینی الف و خلیلیان ص. 1379. تحلیل اقتصادی واگذاری مراتع در چارچوب طرح های مرتع داری - مطالعه موردی استان فارس، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال هشتم، شماره 3
- مظهری، محمد و حمیده خاکسار آستانه، ۱۳۸۸ بررسی تاثیر اجرای طرح های مرتع داری بر کارایی مراتع مطالعه موردی استان خراسان رضوی، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی (علوم و صنایع کشاورزی)، جلد 23، شماره 2.

فاطمه روحی، حمید امیرنژاد، قدرت اله حیدری و جمشید قربانی، بررسی نقش عوامل اجتماعی بهره‌برداران بر میزان مشارکت آنان در اجرای طرح های مرتع داری (مطالعه موردی :مراعات شهرستان قائمشهر)، مجله علمی پژوهشی مرتع، سال چهارم، شماره سوم.

جنگجو برزل آباد، محمد و محمد قربانی، (۱۳۸۶)، رویکردی جدید به ارزیابی اقتصادی طرح های مرتع داری در ایران ، مجله علمی پژوهشی مرتع، سال اول، شماره سوم، پائیز
حجازی، یوسف (۱۳۷۵)، مهندسی فرآیند فعالیتهای آموزشی ترویجی، تهران: وزارت جهاد، معاونت ترویج و مشارکت مردمی.

خاتون آبادی، ا. امینی، ا.م، میرزاعلی، ع. 1380 . عوامل بازدارنده مشارکت دامداران در احیای مراتع آق قلا در استان گلستان .مجله علوم و فنون کشاورزی .جلد 5 ص 39
زرگر، محمود، راهنمای جامع Spss، انتشارات بهنیه، چاپ اول.

سرایی، حسن، (۱۳۶۶)، رگرسیون چندمتغیری در پژوهش رفتاری، (ترجمه)، انتشارات نوید- تهران، جلد دوم.
مقدم، محمدرضا، (۱۳۷۷)، مرتع و مرتع داری، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول ، ۴۷۰ صفحه
مهدوی، عسکر و فاطمه مهدوی، (۱۳۷۹) نظارت طرح های مرتع داری و ضرورت بکارگیری کارشناسان عضو سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی.

مهدوی ، فاطمه – علیزاده ، عسگر (۱۳۸۰)، بررسی وضعیت کنونی نظارت و ناظرین طرح های مرتع داری کشور ، دفتر فنی مرتع .

مهدوی ، فاطمه – علیزاده ، عسگر (۱۳۸۳)، بررسی میزان شناخت مجریان طرح های مرتع داری از مفاهیم مرتع داری و اهداف پروژه های اصلاحی و احیایی مراتع، سومین همایش ملی مرتع و مرتع داری، ۱۳۸۳- ص ۴۱
نخعی، محمدحسین، صادق خلیلیان و غلامرضا پیکانی، (۱۳۸۵) ارزیابی مالی طرح های مرتع داری استان خراسان جنوبی (مطالعه موردی شهرستان بیرجند)، مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال ۱۴، شماره ۵۵.

موسوی نژاد، ع . 1376 . بررسی اثر مدیریت در وضعیت، گرایش، تولید و ظرفیت مراتع استان سمنان، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده منابع طبیعی دانشگاه تهران.

ملک محمدی، ایرج (۱۳۷۷)، کشاورزی و منابع طبیعی (جلد دوم: مبانی). تهران: مرکز نشر دانشگاهی
سلمانزاده، سیروس و دیگران (۱۳۷۹)، فرهنگ کشاورزی و منابع طبیعی، جلد ششم: ترویج و آموزش کشاورزی. تهران: دانشگاه تهران.

رضا محمودی درخش، نازنین ورامینی، ضرورت و اهمیت ارزشیابی در برنامه های ترویج تعاون

معین الدین، حسن، 1372 سیری اجمالی بر مدیریت مراتع کشور (طرح های مرتع داری)، مجله جنگل و مرتع، 38- 43
Oakley, P. and Marsden, D. 1989. Approaches to participation in rural development.

International Labor office geneva, 118p. (In Persian)

Guy, B. 2006. People, land and water: participatory development communication for natural resource management, Earth Scan, 313p.

Sharoma, R.C. 1997. Total forest management (T.F.M): An innovative approach for conservation of natural forest with human face. Indian Forestry, 123: 6. 46-51.

Hedjazi, Y. and Abbasi, E. 2007. An Investigation of the factors affecting participation executives in the plan of balancing livestock with grazing capacity. J. Natur. Resour. 60: 2. 683-691. (In Persian)

- Ghiasvand, F.Gh., Hosseini, J.F. and Hosseini, M. 2008. Factors affecting the erformance of the agriculture advisors in increasing production of the wheat self sufficiency plan (WSP) in Qazvin province. *Iran. J. Agric. Exten. and Edu.* 3: 3. 31-42
- Moghaddas Farimani, Sh., Hosseini, S.M. and Mirdamadi, S.M. 2005. Actors communication network analysis of knowledge and information system a case study in Fars provience. *J. Agric. Sci.* 11: 4. 41-58. (In Persian)
- Ajili, A., Behtash, M. and Danaee, M. 2007. Non-economic determinants of satisfaction from participation in projects combating desertification in Khuzestan province. *J. Iran. Agric. Exten. and Edu.* 3: 1. 117-128. (In Persian)
- Macleod, ND. and BG. Johnston (1990), An economic framework for the evaluation of rangeland restoration projects, *Australia Rangeland Journal*, 12(1): 40-53.
- Mahbboobi, M.R., Irvani, H., Rezvanfar, A., Kalantari, Kh. and Mohseni Saravi, M. 2005. Factors affecting the adoption behavior regarding soil conservation technology in the Zarrin Gol, watershed in Golestan Province. *J. Natur. Resour.* 57: 4. 595-605. (In Persian)
- Queensland Treasury, (1997), *Project Evaluation Guidelines*
- World Bank's Environment Department, Global Environment Division, Room s-21 17x., (1998), *Guidelines for Monitoring and Evaluation for Biodiversity Projects.*